

ВІДГУК

офіційного опонента Благої А. Б. на дисертацію Мельниченко Інни Дмитрівни на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні», подану на здобуття ступеня доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дисертації зумовлена суттєвим загостренням загроз міжнародній безпеці та масштабними порушеннями норм міжнародного, конвенційного та кримінального права. Відчутно актуалізувалася проблема запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом.

Сексуальне насильство в умовах агресії набуло системного характеру та використовується російськими військовими як засіб примусу, залякування та контролю над цивільним населенням. Фіксуються злочини, заборонені ст. 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, зокрема зґвалтування, примусове оголення та інші форми сексуального насильства щодо жінок, чоловіків, дітей та осіб похилого віку. Після звільнення тимчасово окупованих територій задокументовано численні випадки таких діянь.

Міжнародна спільнота кваліфікує сексуальне насильство під час збройних конфліктів як загрозу міжнародному миру й безпеці. Національні стратегічні документи України, зокрема Цілі сталого розвитку до 2030 р. та Національний план дій з виконання резолюції ООН 1325, визначають запобігання гендерно обумовленому та сексуальному насильству одним із ключових пріоритетів державної політики.

Таким чином, необхідність формування комплексної державної політики у сфері запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом, обумовлюється масштабами вчинених злочинів, міжнародними зобов'язаннями України та потребою у скоординованій діяльності всіх суб'єктів запобігання.

У роботі чітко простежується зв'язок з науковими програмами, планами та темами. Своєчасність і актуальність дисертації підтверджується тим, що дисертація виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ відповідно до: тематики наукових досліджень і науково-технічних розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 рр., затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03.02.2022 № 109 (п. 3); тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2025–2029 рр. (п.п. 11, 12, 13), затвердженої наказом МВС України від 21.05.2024 № 326 та тематики науково-дослідної роботи Дніпровського державного університету внутрішніх справ на 2024–2029 рр. (кримінально-правове та кримінологічне забезпечення протидії злочинності).

Проблематика кримінологічної характеристики та запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні, залишається недостатньо вивченою у вітчизняній науці. Попри наявність окремих досліджень, більшість із них мають фрагментарний характер та не забезпечують комплексного аналізу природи, детермінант і масштабів цього явища. Суттєвий вплив міжнародних підходів на формування теоретичних засад в Україні свідчить про брак національних емпіричних даних і наукових узагальнень, що обмежує можливості розробки ефективних механізмів запобігання. У зв'язку з цим дослідження вказаної проблеми є актуальним і потребує подальшого системного, міждисциплінарного та доказового опрацювання.

Аналіз змісту дисертації та наукових публікацій І.Д. Мельниченко дають підстави для позитивної оцінки наукових розробок здобувачки. Робота містить всі необхідні для такого дослідження компоненти – глибокий критичний аналіз досягнень попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, увагу до зарубіжного досвіду, узагальнення емпіричних даних, належну апробацію результатів дослідження. Обсяг опрацьованих матеріалів свідчить, що дисертант провів дослідження обраної ним теми на високому науковому та методичному рівні, що дало змогу сформулювати самостійні та оригінальні висновки і пропозиції, які виносяться на захист. Такий попередній висновок підтверджується оцінкою роботи за основними параметрами, які висуваються щодо дисертації на юридичну тематику.

Структура дисертаційного дослідження є логічно побудованою, зумовленою поставленими метою та завданнями дослідження, його об'єктом і предметом, відповідає логіці наукового пошуку. Об'єкт та предмет дисертації відповідають заявленій темі і свідчать про правильність обраних автором методологічних підходів до розкриття проблем, що винесені у назву роботи. Структура плану роботи та послідовність його викладення також відповідає темі дослідження й у повній мірі розкриває її зміст. Авторка вміло та послідовно визначає завдання дослідження, які логічно впливають із задекларованої мети. Зокрема, для досягнення мети дисертантом вірно були поставлені наступні дослідницькі завдання:

- висвітлити стан наукової розвідки сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні;
- визначити поняття, ознаки та форми сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні;
- розглянути фактори, які детермінують вчинення сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні;
- охарактеризувати осіб, які вчиняють сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом в Україні;
- проаналізувати міжнародне та національне законодавство, яке регламентує запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні;
- з'ясувати загальносоціальні заходи запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні;

- опрацювати спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні;
- проаналізувати досвід зарубіжних країн щодо запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом.

Заслужують на схвалення також використані у роботі методи дослідження, зокрема, їх кількість, вираженість обрання та вміле застосування, що повною мірою відбивається в структурі рецензованої роботи.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Заслужують позитивної оцінки здобутки авторки, а саме, *вперше* дисертанткою:

- на монографічному рівні досліджено сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом в Україні, з'ясовано сутність цього явища, ознаки та форми вчинення;

- визначено комплекс детермінант сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні, встановлено, що першопричиною такого насильства є гендерна нерівність та усталене толерування насильства щодо жінок у країнах пострадянського простору; домінуючий вплив на поширення сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні, здійснюють такі фактори: зростання мілітаризації країн; поширення та неконтрольований обіг зброї; безкарність сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом; гендерна дезінформація; політична економія війни;

- окреслено кримінологічний профіль особи, яка вчиняє сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом в Україні. Встановлено, що більшість таких злочинів вчиняють громадяни Російської Федерації (82 %) віком від 20 до 40 років, які переважно є рядовими військовослужбовцями; представниками командного складу військ Російської Федерації скоєно 15,4 % випадків цього виду насильства;

- обґрунтовано необхідність розроблення та ухвалення загальнодержавної програми запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні, яка б урахувала особливості функціонування сектору безпеки і оборони у частині запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в умовах збройного конфлікту;

- аргументовано доцільність розроблення та ухвалення порядку взаємодії між органами поліції, прокуратури, ДБР, СБУ, волонтерськими та громадськими організаціями для забезпечення ефективного досудового розслідування сексуального насильства, запровадження сучасних чутливих методик роботи з постраждалими особами, а також обміну інформацією; порядку проведення спільних заходів, забезпечення супроводу постраждалих осіб та ефективної чутливої комунікації.

Крім того, заслуговують на підтримку міркування та пропозиції здобувачки щодо:

- удосконалення визначення поняття «сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом в Україні», під яким пропонується розуміти насильницькі дії сексуального характеру, що безпосередньо або опосередковано пов'язані зі збройним конфліктом та вчиняються в умовах

примусу;

– обґрунтування необхідності удосконалення положень чинного законодавства України з метою забезпечення ефективного захисту персональних даних осіб, які постраждали від злочинів сексуального насильства, пов'язаних зі збройним конфліктом. Запропоновано уточнення правових норм щодо проведення судових слухань у зазначених справах у закритому судовому засіданні, а також визначено доцільність нормативного закріплення можливості здійснення судового провадження в режимі відеоконференції із забезпеченням трансляції з іншого приміщення. Обґрунтовано потребу врегулювання питань підслідності досудового розслідування злочинів зазначеної категорії задля забезпечення їх ефективного та неупередженого розслідування;

У висновках дисертації на підставі узагальнення основних положень проведеного дослідження проблеми запропоновано пріоритетні вектори державної політики щодо запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні: 1) проведення превентивних заходів; 2) здійснення просвітницької роботи щодо зниження ризику стати потерпілою від насильства; 3) надання допомоги при евакуації з потенційно небезпечних населених пунктів; 4) надання якісної медичної, правової, психологічної та інших видів допомоги постраждалим; 5) якісне розслідування всіх випадків насильства; 6) недопущення повторної травматизації потерпілих осіб; 7) забезпечення невідворотності покарання та притягнення всіх винних до відповідальності. Тобто є всі підстави стверджувати, що висновки дисертації є цілісними, логічними та обґрунтованими, відповідають меті й завданням дослідження, містять важливі теоретичні положення щодо теорії та практики запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні

Не викликає заперечень **належна ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.** Обґрунтованість наукових положень базується, перш за все, на логіці дослідження і системному підході до аналізу і вирішення сформульованих в роботі завдань. Викладені наукові положення, висновки та рекомендації достатньою мірою обґрунтовані, логічно витікають з детального аналізу досліджуваного явища. Це підтверджується глибоким опрацюванням теоретичних і практичних праць вітчизняних і зарубіжних авторів з даної проблематики, вмілим поєднанням сучасного дослідницького інструментарію і класичних наукових методів дослідження тощо.

Джерельна база дослідження є достатньо вагомою, що свідчить про ґрунтовне опрацювання дисертантом значної кількості міжнародних договорів, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених тощо. Слід зазначити, що нормативно-правова база, на якій побудоване дисертаційне дослідження, є актуальним та безпосередньо стосується питань, що розглядаються в науковій роботі.

Наукова обґрунтованість та достовірність наукових положень та висновків дисертації підтверджується емпіричним матеріалом. Подана на рецензування дисертаційна робота безперечно має наукову цінність і новизну.

Зупинимося на найбільш суттєвих, з нашої точки зору, як опонента, **наукових результатах** дисертації Мельниченко І.Д.

Насамперед зазначимо, що проблемні аспекти винесені автором у завданнях дисертації достатньо повно розглянуті як з точки зору теорії кримінологічної науки так і практичного значення отриманих результатів.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Дисертація Мельниченко І.Д. подана у вигляді спеціально підготовленої кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису, виконана здобувачкою особисто. Дисертація містить наукові положення, нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, що має істотне значення для кримінологічної науки, підтверджується, а також свідчить про особистий внесок здобувача в науку та характеризується єдністю змісту.

Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 16 наукових публікаціях, з яких: 3 – у вітчизняних фахових виданнях, 1 - у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базі даних Scopus, 1 – у науковому періодичному виданні іншої держави з напрямку, з якого підготовлено дисертацію та 11 – тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Основні наукові результати дисертації висвітлені у наукових публікаціях, які розкривають основний зміст дисертації. Ознайомлення із зазначеними науковими публікаціями І.Д. Мельниченко дає підстави щодо їх зарахування за темою дисертації, відповідно до вимог Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що підтверджує відсутність порушення академічної доброчесності.

Практичне значення висновків та рекомендацій авторки підтверджується актом впровадження результатів дисертаційної роботи в діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України. Поряд з цим, наукові розробки дисертантки можуть використовуватися у освітньому процесі та науковій діяльності закладів вищої освіти.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Попри загальне позитивне враження від розглянутої дисертації, слід зазначити, що викладення основних результатів дослідження викликало певні зауваження та рекомендації:

1. У висновках до п. 2.1., в якому авторка досліджувала правове регулювання запобігання сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом,

зазначається про доцільність законодавчого закріплення такої підстави для захисту персональних даних, як повторна та вторинна віктимізація або стигматизація. Однак, механізм реалізації цієї законодавстві ініціативи в роботі не розкрито. Дисертантці, під час публічного захисту, доцільно конкретизувати, яким чином у чинному законодавстві України можна нормативно закріпити повторну та вторинну віктимізацію або стигматизацію як окрему підставу для посиленого захисту персональних даних постраждалих осіб.

2. У положенні наукової новизни авторкою наголошується, що нею вперше обґрунтовано необхідність розроблення та ухвалення загальнодержавної програми запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні, яка б урахувала особливості функціонування сектору безпеки і оборони у частині запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в умовах збройного конфлікту. Вважаю, що доцільно було б авторці розробити проєкт загальнодержавної програми запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом, або принаймні окреслити її концептуальну модель, структуру та ключові механізми реалізації. Це дозволило б поглибити наукову новизну роботи, продемонструвати практичну цінність дослідження та надати обґрунтовані рекомендації для державної політики у секторі безпеки і оборони.

3. В роботі авторка висловлює досить слушні та прийнятні для України пропозиції щодо підвищення ефективності запобігання сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом. При цьому, вважаю, що доцільно було б конкретизувати, позитивний досвід яких саме країн було враховано або може бути враховано під час визначення пріоритетних для України напрямів у запобіганні та реагуванні на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом?

4. На сторінках дисертації авторка досить слушно актуалізує проблематику вторинної віктимізації постраждалих від конфліктного насильства. Поряд з цим, значно підвищили б рівень роботи, аби ці твердження ґрунтувалися на конкретних прикладах, судових рішеннях, проведених дослідженнях тощо. Тому вважаю, що під час публічного захисту, авторці слід глибше розкрити проблему вторинної віктимізації постраждалих під час звернення до правоохоронних органів чи медичних установ.

5. У дисертації один підрозділ роботи присвячено вивченню особи, яка вчиняє конфліктне насильство, поряд з цим, вивченню постраждалих від такого насильства осіб, не приділено достатньої уваги. Розуміючи, що дослідження проводилося на «свіжій» емпіричній базі, доступ до якої є досить обмеженим, та яка, на жаль, активно почала формуватися в Україні з лютого 2022 року, вважаю, що робота набула б більш завершеної форми за умови дослідження віктимологічних аспектів осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

Разом із тим, наведені зауваження не спростовують високого рівня досягнутих І.Д. Мельниченко результатів і не впливають на загальну високу оцінку наукового дослідження.

Дисертація є самостійним доробком авторки, посилання на наукові праці оформлені належним чином. Наукові статті свідчать про якість проведеної

роботи, базуються на особистих поглядах та результатах праці дисертантки. Дисертація написана українською мовою, науковим стилем. Виклад змісту дослідження легкий, логічний і послідовний.

З урахуванням викладеного, можна зробити висновок, що дисертація Мельниченко Інни Дмитрівни на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні» є завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами) Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), має наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів, а її авторка – Мельниченко Інна Дмитрівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Офіційний опонент

***завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили,
доктор юридичних наук, доцент***

А. Б. Блага

***Підпис Благої А. Б. засвідчую:
Вчений секретар Вченої ради
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили,
кандидат соціологічних наук, доцент***

В. О. Чорна